

Fővárosi Örmény Klub

Gyulai Líviusz grafikusművész és könyvillusztrátor, rajzfilm-animátor és házastársa, Vennes Emmy színművésznő június 17-én a Fővárosi Örmény Klub vendége volt. Az anyai ágon erdélyi örmény gyökerű művész közvetlen, színes egyéniségével lebilincselte közösségünket. Művészi hitvallásáról, a könyvek szeretetéről, az olvasás gyönyöréről mesélt szerényen, mosolyogva, emlékezve a pályáját segítő-ható tanáira, művésztársaira. Az estet Vennes Emmy gyermekversekkel, mondókákkal tette színessé, amelyek természetesen ugyancsak Gyulai Líviusz alkotásai. Az előadóművész kedves interpretálása csak fokozta a jóhumorú alkotások hatását. *Bacsó Zoltán* operatőr jóvoltából - aki Gyulai Líviusz rajzfilmjeit készítette - megtekinthettük rajzfilmjeit is. A közönség harsány kacagással díjazta az ötleteket és a humort, nem beszélve a figurák megjelenítéséről, majd szünni nem akaró tapssal jutalmazta a művészpárt, akik oly közel kerültek hozzánk e személyes találkozás során. Köszönjük a feledhetetlen együttlétet.

Az est második részében *Dinyés László* mutatta be *Ismeretlen 1848/49-es dokumentumok* c. könyvét, amely az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület kiadó Erdélyi Örmény Múzeum sorozatában jelent meg. A könyvvásár lehetőséget adott arra, hogy a szerző dedikálhassa művét, amelynek örömmel tett eleget. A klubestet a Budapest Főváros II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat rendezte. Köszönet a rendezőknek a tartalmas estért.

MS

Szabó László

Musza Dagh, Kilikia, Kappadókia

Harmadik, befejező rész

1375 után Szisztól 30 km-re egy sziklaerőd, Anavarza még örmény kézen maradt 1428-ig. Korykosz vízivára a tengerparton körülbelül Konstantinápoly török kézre kerüléséig a Ciprusi királyság, majd Velence birtokában volt. Ajasz a XVI. század elején rövid időre szintén velencei fennhatóság alá került. Az egyiptomi szultánok helytartókra bízták az országot, akik Sziszben laktak. 1403-tól türkmén törzsek uralták a területet, majd a XVI. század elején megjelentek az oszmánok. A török időkben két autonómnak nevezhető terület maradt fenn Kilikiában. Az egyik Zejtun (ma Szulejmanli), az Anti-Taurusz hegység szívében. Saját önkormányzatuk volt, amelynek élén a négy jelentős család egyikéből kikerülő vezető a paron vagy baron állt. Évi ötezer piasztert fizettek a szultánnak. Ez a rendszer egészen 1862-ig állt fenn.

A másik terület Hadzsin (ma Saimbejli) volt Kilikia északi részén, amely szintén privilégiumokkal rendelkezett a XVIII. század második feléig. Kilikiától kicsit északra, de már Kappadókiaiban, Tomarza örmény lakossága szintén élvezett korlátozott autonómiát 1908-ig.

A XIX. század végén az Abdul Hamid szultán vezette Törökország hivatalos ideológiája a pán-islamizmus lett. Abban bíztak, hogy a birodalom elégedetlenkedő muszlim népeit így kordában tudják tartani. A nyugtalanság levezetésére a keresztény örményeket, mintegy biztonsági szelepként használták. A kormány pogromokat szervezett az örmények ellen. 1895-től több kisázsiai városban, így Kilikiában is előfordultak tömeges gyilkosságok, ahol a nőket, az öregeket és a gyermekeket sem kímélte a felheccelt csőcselék.

1908-ban a török tisztikar egy része az úgynevezett ifjútörökök ragadták magukhoz a hatalmat. Az ifjútörök forradalom csaknem vérontás nélkül győzött. Országszerte tüntetéseket szerveztek a szabadság és egyenlőség nevében. Megindult a barátkozás a muszlimok és nem

muszlimok között. Ez a hangulat azonban nem tartott sokáig. Formálisan a szultáni alattvalók egyenlők voltak, de valójában a nemzeti kisebbségek asszimilációjára törekedtek. Később uralkodó ideológiájukká vált a faji alapokra épülő pántürk „gondolat”. Azt hirdették, hogy a Boszporusztól az Altájig minden török nyelvű népet egyesíteni kell. Az ifjútörökök egyre inkább kezdtek ellenségesen tekinteni a birodalom nem török kisebbségeire, keresztényekre és muszlimokra egyaránt. 1909-ben ismét véres pogromok robbantak ki az örmények ellen. A kilikiai Adanában és Dörtyolban több mint harminc ezren estek áldozatul.

Az első világháború kitérője után Kelet-Anatóliában súlyos harcokat vívtak az orosz és a török csapatok. Az ifjútörök kormányzat az örményeket árulóknak, az antant ötödik hadoszlopának tekintette, ezért elrendelte az anatóliai örmények kitelepítését Szíria keleti részébe. A véres pogromokkal kísért akciónak - joggal nevezhetjük népiirtásnak másfél millióan estek áldozatul. Volt néhány ellenállási góc, amely nem teljesítette a deportálási parancsot. A leghíresebb a Musza Dagh hősiességének védelme. Kilikia és Szíria határvidékén hat örmény falu lakossága elsáncolta magát a Musza Daghon (magyarul Mózes-hegy), és ötvenhárom napon át a török katonaság több rohamát is visszaverték. Élelmiszer és lőszeranyagok azonban kezdtek kimerülni, és csak a tenger felől remélhettek segítséget, ezért a hegyoldalra jól láthatóan kirakták kövekből, hogy „keresztények veszélyben”. 1915. szeptember 5-én a Guichén francia hadihajó a part mentén haladt és észrevette őket. Ekkor az egyik örmény úszva elérte a hajót és átadott a kapitánynak egy fémdobozt, amelyben egy segélykérő levél volt, különböző nyelveken. Szeptember 14-én a francia Jeanne D'Arc gőzhajó - angol hadihajók kíséretében - megjelent és fedélzetére vette az örményeket.

A Musza Dagh-i ellenállás híre elterjedt a világban, bizonyítva az örmények szabadságszeretétét. Ezt örökítette meg Franz Werfel osztrák író A Musza Dagh negyven napja című regényében. Sajnos a fasiszmus születésének időszakában a világ nem értette meg a regény üzenetét.

1915 októberében a Kilikiához közeli Urfa (ma Sanliurfa, egykor Edessza) örmény lakossága sem engedelmeskedett a deportálási parancsok. A török kormány reguláris csapatokat küldött ellenük, de csak huszonöt napi véres harc árán sikerült leverni a felkelést.

1916-ban Anglia és Franciaország aláírt egy titkos megállapodást, mely szerint a háború után Kilikia francia ellenőrzés alá kerül. A két antant hatalom megígérte az örmény emigráns vezetőknek, hogy politikai jogokat adnak az örmény lakosságnak, ha önkénteseik az antant oldalán harcolnak Törökország ellen. A kilikiai városokban helyőrségeket létesíthetnek, és ezek alapjaivá válhatnak egy örmény autonómiának. Sok fiatal örmény, akik megszöktek a török hadseregből, száműzetésben voltak, vagy elmenekültek a pogromok elől, csatlakozott a francia hadsereghez, ahol létrehozták az örmény - hivatalos néven - Orientál légiót. Az önkéntesek meg akarták bosszulni a rengeteg ártatlan áldozatot, ezért halálmegvető bátorsággal küzdöttek.

A háború Törökország vereségével végződött. A Sevres-i béke-megállapodás szerint a török csapatok elhagyták Kilikiát, és a terület francia ellenőrzés alá került. Az elmenekült örmények, az Eufrátesz menti haláltáborok túlélői, visszatértek Kilikiába, reménykedve, hogy új életet kezdhetnek.

A törökök azonban felrúgták a Sevresi megállapodást, és ismét támadásba lendültek. A határozatlan francia kormányzás, és az itt állomásozó csapataik gyengesége miatt a törökök ismét hatalmukba kerítették Kilikiát. Az örmények azonban nem adták fel harc nélkül hazájukat.

A legerősebb ellenállás északon, Hadzsiban (ma Saimbejli) bontakozott ki. Védelmi parancsokságot alakítottak. Felszerelésük azonban gyenge volt. Ezerkétszáz férfira mindössze négyszázharminckét puska jutott. Lőszerből és élelmiszerből is hiányt szenvedtek. Ennek ellenére nyolc hónapig feltartóztatták a túlerőben lévő ellenséget. A francia katonai vezetők kétszínű politikát folytattak. Segítséget ígértek, de ezt nem tartották be, sőt, mivel Kilikiáról

már lemondtak, tájékoztatták a törököket az örmény védelmi tervekről. Végül Saim bej török parancsnok csapatai, tüzérségi támogatással lerombolták és felégették Hadzsint. Mindössze háromszáznyolcvan örmény tudott elmenekülni. Kilikia más városaiban is harcok folytak. Antep (ma Gaziantep) városa 1920. április elsejétől háromszáztizennégy napig állt ellen a török csapatoknak. Marasht (ma Karahmanmarash) huszonegy napos csatában foglalták el a támadók. Itt tizenegyezer örményt mészároltak le. A túlélők elhagyták Kilikiát. A legtöbbjük Szíriában és Libanonban talált menedéket. Alexandretta és Antiochia vidéke, ahol a Musza Dagh is található, francia Szíriához került. 1939-ben a II. világháború előestéjén a török kormány nyomására a franciák átadták a területet Törökországnak. Ekkor ismét csaknem húszezer örménynek kellett elhagynia szülőföldjét.

A mai Kilikiában, az egykori büszke királyságban, talán csak néhány ezer örmény él - Alexandrettában és a környező városokban. A Musza Dagh egyik falva, Vakef ma is 130 örménynek ad otthont.

A kilikiai örménységet napjainkban a Kilikiai Örmény Apostoli Egyház feje, a katolikosz képviseli. Az Örmény Apostoli Egyháznak két katolikosza van, az ecsmiadzini és a kilikiai. Ez utóbbinak a székhelye jelenleg a libanoni Anteliaszban található. Kilikia tulajdonképpen Libanonban született újjá. A mintegy 260 ezer örménynek iskoláik, templomaik, újságjaik vannak itt. Gazdasági szerepük is jelentős az országban. Az Örmény Katolikus Egyház és az Örmény Evangélikus Egyház vezetőjének is itt van a székhelye. A diaszpóra legjelentősebb központja.

A kilikiai állam létrejöttkor a Örmény Apostoli Egyháznak egy katolikosza volt. 1147-től 1293-ig Hromkla várában élt az Eufrátesz partján, Kilikia keleti határvidékén. Miután a mamelukok elfoglalták Hromklát, az egyházfő Sziszbe, a fővárosba költözött. 1375-ben megszűnt az örmény államiség, de a katolikosz továbbra is Sziszben maradt.

A XV. században Nagy-Örményország területén viszonylagos béke volt, és az itteni örmények igényelték, hogy a katolikosz költözzön vissza Ecsmiadzinba. A sziszi egyházfő nem akarta elhagyni Kilikiát, mivel ekkor még nagyszámú örmény élt itt, de kijelentette, hogy nem ellenzi az ecsmiadzini katolikosz választást. 1441-től két független egyházi vezetője van az örményeknek. Öt évszázadon át többnyire harmonikus volt az együttműködés a két központ között. A török szultánok nem a kilikiai katolikoszt, hanem inkább a konstantinápolyi örmény pátriárkát ismerték el az örménység képviselőjének.

Az első világháború után II. Sahag Kabaian katolikosz osztozott népe sorsában, és 1921-ban elhagyta Sziszt. 1929-ig a szíriai és libanoni örmény közösségeket látogatta. 1929-ban a libanoni Anteliaszban egy örmény árvaházban alakította ki székhelyét. Az árvaház mellett templom, hivatali helységek, szeminárium és nyomda is épült. II. Sahag Kabaian katolikosz 1939-ben 90 éves korában halt meg. Utódai tovább fejlesztették Anteliászt. Vendégprofesszorokat hívtak a szemináriumba tanítani, az itt képzett papokat pedig a világ különböző országaiban lévő örmény plébániákra küldték. A területi illetékesség időközben vitákat váltott ki Anteliasz és Ecsmiadzin között, de ezek a problémák mára rendeződtek. 1983-ban II. Karekin Sarkissian Kessabtsi lett a katolikosz, akit 1995-ben I. Karekin néven ecsmiadzini katolikosznak választottak. Anteliaszban az utóda, I. Aram Keshishian jelenleg is a Kilikiai Egyház élén áll.

Libanon és Szíria arab népe befogadta a kilikiai menekülteket. Az örmény kultúra új központjai jöttek létre Bejrútban, Aleppóban és Damaszkuszban. Szíria északi részén, mintegy Kilikia legdélibb nyúlványaként, néhány száz méterre a török határtól ma is létezik egy örmény város, Kessab (itt született II. Karekin Sarkissian Kessabtsi katolikosz), amely kicsiben őrzi a kilikiai örmény világot. Ennek a világnak a továbbélését jelképezi Andzsár városa is a libanoni Beekavölgyben. Ezt a települést a Musza Dagh-i örmény falvak menekültjei alapították és a város kerületeit az egykori falvaikról nevezték el.
